PEDAGOGIK TA’LIMOTLAR TARIXI

VADUD MAHMUDNING TA’LIM VA TIL-IMLO MASALALARIGA OID QARASHLARI

Jabborov Avazbek Aloviddin o‘g‘li,
Buxoro davlat universiteti
O‘zbekiston tarixi yo‘nalishi bo‘yicha
tayanch doktoranti
avazbekjabborov3770@gmail.com

Mazkur maqolada XX asr boshlaridagi o‘zbek ma’rifatparvarlik va adabiy-tanqidiy tafakkurining yirik vakillaridan biri Vadud Mahmudning ta’lim, maktab, bolalar tarbiyasi, o‘qituvchi tayyorlash, maorifni milliy sharoitga moslashtirish, darslik va nashriyot masalalari, shuningdek, til, adabiy til, til birligi, alifbo va imlo masalalariga oid qarashlari tahlil qilinadi. Tadqiqot uchun Vadud Mahmudning “Tanlangan asarlar” to‘plamiga kiritilgan ma’rifiy-publitsistik va ilmiy-tanqidiy maqolalar asosiy manba sifatida olindi. Muallifning ta’lim haqidagi qarashlarida maktablar sonidan ko‘ra ularning sifatiga, o‘qituvchining tayyorgarligiga, ta’lim-tarbiyaning milliy va mahalliy sharoitga mos bo‘lishiga, xalqning real ehtiyojlarini hisobga olishga katta ahamiyat berilgani ko‘rinadi. Til va imlo masalalarida esa u davrning murakkab til siyosiy-madaniy jarayonlarini kuzatib, turkiy xalqlar tillarining o‘zaro munosabati, xalq tili va adabiy til o‘rtasidagi farq, ilmiy terminologiya, arab yozuvi va lotin alifbosiga o‘tish masalalarini muhokama qilgan.

Kalit so‘zlar: *Vadud Mahmud, maorif, ta’lim, tarbiya, maktab, o‘qituvchi, milliy ta’lim, darslik, nashriyot, til, adabiy til, til birligi, alifbo, imlo, arab yozuvi, lotin yozuvi, ma’rifatparvarlik.*

ВЗГЛЯДЫ ВАДУДА МАХМУДА НА ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ, ЯЗЫКА И ОРФОГРАФИИ

В данной статье анализируются взгляды одного из крупных представителей узбекского просветительского и литературно-критического мышления начала XX века Вадуда Махмуда на вопросы образования, школы, воспитания детей, подготовки учителей, адаптации системы просвещения к национальным условиям, а также на проблемы учебников и издательского дела. Наряду с этим рассматриваются его взгляды на язык, литературный язык, языковое единство, алфавит и орфографию. Основным источником исследования послужили просветительско-публицистические и научно-критические статьи Вадуда Махмуда, включённые в сборник «Избранные произведения». Анализ его взглядов на образование показывает, что он придавал большое значение не столько количеству школ, сколько качеству образования, уровню подготовки учителей, соответствию учебно-воспитательного процесса национальным и местным условиям, а также учёту реальных потребностей народа. В вопросах языка и орфографии Вадуд Махмуд, наблюдая сложные языковые и культурно-политические процессы своего времени, рассматривал взаимоотношения языков тюркских народов, различия между народным и литературным языком, вопросы научной терминологии, арабской письменности и перехода на латинский алфавит.

Ключевые слова: *Вадуд Махмуд, просвещение, образование, воспитание, школа, учитель, национальное образование, учебник, издательское дело, язык, литературный язык, языковое единство, алфавит, орфография, арабская письменность, латинская письменность, просветительство.*

VIEWS OF VADUD MAHMUD ON ISSUES OF EDUCATION, LANGUAGE AND ORTHOGRAPHY

This article analyzes the views of Vadud Mahmud, one of the prominent representatives of Uzbek enlightenment and literary-critical thought in the early twentieth century, on education, schooling, child upbringing, teacher training, adaptation of the educational system to national conditions, as well as issues related to textbooks and publishing. His views on language, literary language, linguistic unity, the alphabet, and orthography are also examined. The primary sources for the study are Vadud Mahmud’s educational-publicistic and scholarly-critical articles included in the collection Selected Works. His views on education demonstrate that he attached greater importance not to the number of schools but to the quality of education,

the professional preparation of teachers, the conformity of the educational and upbringing process to national and local conditions, and consideration of the actual needs of the people. In matters of language and orthography, Vadud Mahmud observed the complex linguistic and sociocultural processes of his time and discussed the interrelations among the languages of Turkic peoples, the differences between vernacular and literary language, scientific terminology, the Arabic script, and the transition to the Latin alphabet.

Keywords: *Vadud Mahmud, enlightenment, education, upbringing, school, teacher, national education, textbook, publishing, language, literary language, linguistic unity, alphabet, orthography, Arabic script, Latin script, enlightenment movement.*

Kirish. XX asrning birinchi choragi Turkiston xalqlarining ijtimoiy, siyosiy, madaniy va ma’rifiy hayotida nihoyatda murakkab hamda muhim davr bo‘lgan. Bu davrda xalqning savodxonligini oshirish, yangi usuldagi maktablarni tashkil etish, zamonaviy fanlarni o‘qitish, milliy kadrlarni tayyorlash, ona tilida darsliklar yaratish va matbuotni rivojlantirish kabi masalalar jamiyat taraqqiyotining eng dolzarb muammolaridan biri sifatida maydonga chiqdi. Ana shu jarayonda Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriy, Fitrat, Cho‘lpon, Sadriddin Ayniy, Sidqiy Ajziy kabi ziyolilar qatori Vadud Mahmud ham faol ishtirok etdi.

Vadud Mahmud 1898-yilda Samarqand atrofidagi Tayloq qishlog‘ida tug‘ilgan. U dastlab Samarqanddagi Abduqodir Shakuriy maktabida, keyinchalik Ufadagi Oliy madrasada, Samarqand pedagogika kursida, Moskva shahridagi V. Bryusov nomidagi Oliy adabiyot institutida tahsil olgan. Shuningdek, Toshkentdagi SAGUning iqtisod fakultetida erkin tinglovchi sifatida qatnashgan. 1919–1925-yillarda o‘qituvchilik qilgan va Samarqand hamda Jizzax shaharlarida maorif boshqaruvi sohasida faoliyat yuritgan. Uning hayoti va faoliyatiga nazar tashlasak, Vadud Mahmudning ta’lim masalasiga faqat nazariy jihatdan emas, balki bevosita amaliy tajriba asosida yondashgani ko‘rinadi. U o‘qituvchi bo‘lgan, maktablarni kuzatgan, maorif boshqaruvida ishlagan va shu sababli maktabdagi real muammolarni ichidan bilgan. Vadud Mahmudning ma’rifiy qarashlari uning “Bolalar tarbiyasi”, “Maktablarda ahvol”, “Maorifimiz”, “Maorif ishlarimiz”, “Maorif ishlari to‘g‘risida mulohazalarim”, “Maorifimiz, nashriyotimiz” kabi maqolalarida keng yoritilgan. To‘plamda bu maqolalarning ayrimlari 1921–1924-yillarda nashr etilgani ko‘rsatiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini XX asr boshlaridagi Turkiston ma’rifatparvarlik harakati, milliy ta’lim tizimi, til va yozuv masalalarini tarixiy hamda ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganish tamoyillari tashkil etadi. Tadqiqotda Vadud Mahmudning ta’lim, maktab, tarbiya, o‘qituvchi tayyorlash, darslik va nashriyot, shuningdek, til, adabiy til, ilmiy terminologiya, alifbo va imlo masalalariga oid qarashlari uning bevosita ma’rifiy-publitsistik va ilmiy-tanqidiy maqolalari asosida tahlil qilindi.Tadqiqotning asosiy manbaviy bazasini Vadud Mahmudning Toshkent shahrida 2007-yilda “Ma’naviyat” nashriyotida chop etilgan “Tanlangan asarlar” to‘plami tashkil etadi. Mazkur to‘plamga kiritilgan “Maktablarda ahvol” (1921), “Bolalar tarbiyasi” (1921), “Maorifimiz” (1922), “Maorif ishlarimiz” (1923), “Maorif ishlari to‘g‘risida mulohazalarim” (1923), “Maorifimiz, nashriyotimiz” (1924) va “Til va harf masalalari” (1925) kabi maqolalar tadqiqotning birlamchi manbalari sifatida o‘rganildi. Tadqiqotda, avvalo, tarixiylik tamoyili qo‘llanildi. Ushbu tamoyil orqali Vadud Mahmudning pedagogik va tilga oid qarashlari u yashagan davrning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma’rifiy sharoiti bilan bog‘liq holda tahlil qilindi. XX asrning 20-yillaridagi Turkiston jamiyatida yangi usul maktablari, o‘qituvchi tayyorlash, milliy darsliklar yaratish, nashriyot faoliyati, tilni soddalashtirish va yozuvni isloh qilish masalalarining dolzarbligi hisobga olindi. Tadqiqotning muhim metodlaridan biri tarixiy-qiyosiy metod bo‘ldi. Mazkur metod yordamida Vadud Mahmudning eski va yangi maktab, an’anaviy va zamonaviy ta’lim, xalq tili va adabiy til, arab yozuvi va lotin alifbosi haqidagi qarashlari o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Ayniqsa, uning ta’lim tizimini xorijiy tajribadan foydalanish asosida takomillashtirish, biroq chetdan olingan tajribani Turkistonning mahalliy sharoitiga moslashtirish zarurligi haqidagi fikrlariga alohida e’tibor qaratildi. Tadqiqotda matnshunoslik va manbashunoslik tahlili usullaridan ham foydalanildi. Bunda Vadud Mahmudning maqolalari bevosita tarixiy manba sifatida o‘rganilib, muallifning ta’lim va til masalalaridagi fikrlari matn mazmunidan kelib chiqqan holda tahlil qilindi. Xususan, “Maktablarda ahvol” maqolasidagi maktablar faoliyati va ta’lim sifati, “Bolalar tarbiyasi”dagi tarbiya masalalari, “Maorifimiz, nashriyotimiz”dagi darslik, kitobxonlik va nashriyot muammolari hamda “Til va harf masalalari”dagi til, terminologiya, adabiy til va alifbo masalalari alohida mavzular sifatida ajratib olindi.

Adabiyotlar tahlili. Vadud Mahmudning ta’lim, maorif, til va imlo masalalariga oid qarashlarini o‘rganishda, avvalo, uning bevosita ilmiy-ma’rifiy va publitsistik merosi asosiy manba sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur tadqiqotda foydalanilgan manbalar orasida Vadud Mahmudning 2007-yilda Toshkent shahridagi “Ma’naviyat” nashriyotida chop etilgan “Tanlangan asarlar” to‘plami alohida ilmiy ahamiyatga

ega. Ushbu nashr muallifning turli yillarda yozilgan ma’rifiy, pedagogik va ilmiy-tanqidiy maqolalarini bir joyga jamlagani bilan Vadud Mahmudning qarashlarini tizimli ravishda tadqiq etish uchun muhim manbaviy asos vazifasini bajaradi. “Tanlangan asarlar” to‘plamidagi “Maktablarda ahvol” maqolasi Vadud Mahmudning maktab va ta’lim sifati haqidagi qarashlarini o‘rganishda asosiy manbalardan biridir. Unda maktablar sonining ko‘pligi o‘z-o‘zidan ta’lim sifatini ta’minlamasligi, ta’lim jarayonida malakali o‘qituvchi, ilmiy-pedagogik asoslangan dastur va to‘g‘ri metodikaning mavjudligi zarurligi ko‘rsatiladi. Muallif, xususan, mexanik yodlash, mazmunsiz savol-javob, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olmaslik kabi kamchiliklarni tanqid qiladi.

Shu jihatdan mazkur maqola Vadud Mahmudning amaliy pedagogik qarashlarini aniqlash imkonini beradigan muhim tarixiy manba hisoblanadi. “Bolalar tarbiyasi” maqolasi esa uning pedagogik qarashlaridagi tarbiya masalasini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur manbada bolaning jismoniy va ma’naviy rivoji, ovqatlanishi, kundalik tartibi, ruhiy holati va tarbiyadagi ota-ona hamda o‘qituvchining mas’uliyati kabi masalalar yoritilgan. Bu maqola Vadud Mahmudning ta’limni tarbiyadan ajratmaganini va bola shaxsining shakllanishiga kompleks yondashganini ko‘rsatadi. “Maorifimiz” va “Maorif ishlarimiz” maqolalari Vadud Mahmudning milliy maorif tizimi, o‘qituvchi tayyorlash va maktablarning sifat ko‘rsatkichlari haqidagi qarashlarini ochib beradi. Ushbu manbalarda Turkistonda malakali o‘qituvchilar tayyorlashga ixtisoslashgan muassasalarning yetishmasligi, qisqa muddatli kurslar orqali o‘qituvchi tayyorlashning kamchiliklari va ta’lim tizimini takomillashtirish zarurati haqida fikrlar bildirilgan. Shu sababli mazkur maqolalar muallifning professional o‘qituvchi shaxsiga qo‘ygan talablarini aniqlash uchun muhim manba hisoblanadi.

“Maorif ishlari to‘g‘risida mulohazalarim” maqolasi Vadud Mahmudning ta’limni mahalliy sharoitga moslashtirish haqidagi qarashlarini tahlil qilishda alohida o‘rin tutadi. Unda tayyor ta’lim modellarini Turkiston sharoitiga ko‘r-ko‘rona tatbiq etish tanqid qilinadi. Muallif avvalo mahalliy maktablarning real holatini o‘rganish, xalqning ehtiyojlari va sharoitlarini hisobga olish, shundan keyingina ta’lim modelini belgilash zarurligini ilgari suradi. Shu jihatdan ushbu maqola Vadud Mahmudning ta’lim masalasidagi empirik va amaliy yondashuvini ko‘rsatib beradi. “Maorifimiz, nashriyotimiz” maqolasi esa ta’lim va nashriyot masalalarining o‘zaro aloqasini yoritishda muhim manba sifatida xizmat qiladi. Muallif savodxonlikni oshirish bilan bir qatorda, savodli kishilarni zarur ilmiy, pedagogik, tarixiy va badiiy adabiyotlar bilan ta’minlash zarurligini ta’kidlaydi.

Mazkur manba orqali Vadud Mahmudning darslik, o‘quv adabiyoti, pedagogik jurnallar, tarjima asarlar va kitobxonlik masalalariga bergan bahosini aniqlash mumkin. Tadqiqot uchun eng muhim manbalardan yana biri 1925-yilda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan “Til va harf masalalari” maqolasidir. Mazkur maqola Vadud Mahmudning til, adabiy til, xalq tili, ilmiy terminologiya, turkiy xalqlar tillari birligi, arab yozuvi va lotin alifbosiga o‘tish masalalaridagi qarashlarini o‘rganish imkonini beradi. Unda XX asr boshlarida Turkiya, Qrim, Qafqoz, Tatariston va boshqa turkiy hududlarda kechgan til va yozuv munozaralari haqida fikr yuritiladi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tadqiqot natijasida Vadud Mahmudning ta’lim, tarbiya, maktab, o‘qituvchi tayyorlash, darslik va nashriyot, shuningdek, til, alifbo va imlo masalalariga oid qarashlari o‘zaro bog‘liq yaxlit ma’rifiy konsepsiyani tashkil etishi aniqlandi. Uning qarashlari XX asr boshlaridagi Turkistonning ijtimoiy-madaniy va ma’rifiy ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Vadud Mahmud ta’limda maktablar sonidan ko‘ra ta’lim sifatini ustun qo‘ygan. “Maktablarda ahvol” maqolasida u mexanik yodlash, mazmunsiz savol-javob, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olmaslik kabi kamchiliklarni tanqid qiladi.

Uning fikricha, sifatli ta’lim uchun, avvalo, malakali o‘qituvchi, ilmiy-pedagogik asoslangan dastur va ta’lim-tarbiyaning birligi zarur. Tadqiqotning yana bir muhim natijasi Vadud Mahmudning o‘qituvchi shaxsiga qo‘ygan talablarida namoyon bo‘ldi. U o‘qituvchilikni oddiy kasb emas, balki maxsus bilim, pedagogik tayyorgarlik va mas’uliyatni talab qiluvchi faoliyat sifatida baholagan. O‘qituvchi fan bilimiga ega bo‘lishi, bolalar psixologiyasini tushunishi, jamiyat ehtiyojlarini anglashi va muntazam ravishda o‘z ustida ishlashi lozimligini ta’kidlagan. Vadud Mahmud ta’limni tarbiyadan ajratmagan. “Bolalar tarbiyasi” maqolasi tahlili uning bolaning jismoniy va ma’naviy rivojiga kompleks yondashganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, bola tarbiyasida ota-ona, o‘qituvchi va jamiyatning hamkorligi muhim ekanini ilgari surgan. Bu uning pedagogik qarashlarida shaxs tarbiyasiga ijtimoiy yondashuv mavjudligini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida Vadud Mahmudning milliy ta’lim g‘oyasiga alohida e’tibor bergani ham aniqlandi. U xorijiy tajribani o‘rganishni qo‘llab-quvvatlagan, biroq boshqa mamlakatlarning ta’lim tizimini Turkiston sharoitiga ko‘r-ko‘rona ko‘chirishga qarshi bo‘lgan. Uningcha, ta’lim xalqning tarixi, madaniyati, tili, urf-odatlari, ruhiyati va real ehtiyojlarini hisobga olishi kerak. Shuningdek, Vadud Mahmud eski va yangi maktab masalasida murosali yondashuvni ilgari surgan.

U eski maktabdagi diniy-axloqiy bilimlarni yangi maktabdagi dunyoviy bilimlar bilan uyg‘unlashtirish mumkinligini ta’kidlagan. Darslik, nashriyot va kitobxonlikni ham ta’lim sifatining muhim omillari sifatida baholagan. Uning fikricha, savod chiqarishning o‘zi yetarli emas, savodli kishilarni mazmunli ilmiy, pedagogik, tarixiy va badiiy adabiyotlar bilan ta’minlash zarur. Tadqiqotning muhim natijalaridan biri Vadud Mahmudning til va imlo masalalariga kompleks yondashganini ko‘rsatishdan iborat. “Til va harf masalalari” maqolasi asosida uning xalq tili va adabiy til munosabati, turkiy tillar o‘rtasidagi aloqalar, ilmiy terminologiya hamda yozuv masalalariga jiddiy e’tibor bergani aniqlandi. U tilni faqat aloqa vositasi emas, balki ta’lim, ilm-fan va madaniy taraqqiyot bilan bog‘liq hodisa sifatida ko‘rgan.

Alifbo masalasida esa Vadud Mahmud arab yozuvi va lotin alifbosiga o‘tish masalasini kengroq ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida baholagan. Uning fikricha, yozuvni almashtirish darsliklarni qayta nashr etish, o‘qituvchilarni qayta tayyorlash, matbaa tizimini moslashtirish va aholining yangi yozuvni o‘zlashtirishi kabi muammolarni yuzaga keltiradi. Shu sababli alifbo islohoti shoshilinch emas, balki chuqur ilmiy va amaliy tahlil asosida amalga oshirilishi kerak

Umuman, tadqiqot natijalari Vadud Mahmudning ma’rifiy qarashlari sifatli ta’lim, malakali o‘qituvchi, milliy sharoit, ilmiy darslik, rivojlangan nashriyot, xalq tiliga e’tibor va ilmiy asoslangan yozuv kabi tamoyillarga tayanishini ko‘rsatdi. Uning merosi ta’limni milliy taraqqiyot, ma’naviy yuksalish va madaniy rivojlanish bilan bog‘liq yaxlit jarayon sifatida tushungan ma’rifatparvar ziyoli qarashlarini aks ettiradi.

Munozara. Vadud Mahmudning ta’lim haqidagi qarashlarini uning hayoti va ilmiy-ma’rifiy muhitidan ajratib o‘rganib bo‘lmaydi. U Samarqanddagi ilg‘or ziyolilar muhitida shakllangan. Uning atrofida Behbudiy, Shakuriy, Vasliy, Sidqiy Ajziy, Sadriddin Ayniy, Hoji Muin va Fitrat kabi muallim, shoir va ziyolilar bo‘lgan. Bu muhitning asosiy xususiyati shundan iborat ediki, unda maktab, maorif, milliy uyg‘onish va madaniyat masalalari o‘zaro chambarchas bog‘liq holda qaralgan. Ta’lim xalqni savodli qilishning oddiy vositasi emas, balki millatning kelajagini belgilaydigan asosiy omil sifatida tushunilgan. Vadud Mahmudning o‘zi ham ma’rifatni milliy taraqqiyotning muhim sharti sifatida ko‘radi.

Uning fikricha, xalqning ko‘plab muammolari jaholat va bilim yetishmasligi bilan bog‘liq. “Maorif ishlarimiz” maqolasida u jaholatni jamiyatning eng katta dardlaridan biri sifatida ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, bolalar tarbiyasi, kattalarning saviyasi va ayollar tarbiyasi asalalarida jiddiy kamchiliklar mavjud edi. Bu fikrdan ko‘rinadiki, Vadud Mahmud maorifni faqat maktab yoki o‘qituvchi bilan bog‘lamaydi. Uning nazarida maorif - butun jamiyatning madaniy va ma’naviy rivojlanish tizimidir. Vadud Mahmud uchun ta’lim millatning kelajagini belgilovchi asosiy kuchlardan biridir. U savodsizlik va jaholatni jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotiga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omil sifatida ko‘radi. “Maorif ishlarimiz” maqolasida u Turkistonda yaxshi tashkil etilgan maktablar, bilim yurtlari va o‘qituvchi tayyorlaydigan ilmiy muassasalar yetishmasligini tanqid qiladi.

Uning fikricha, o‘qituvchilarni muntazam va ilmiy asosda tayyorlash imkonini beradigan muassasa mavjud emasligi maorif tizimining asosiy muammolaridan biridir. Bu yerda muallif juda muhim pedagogik tamoyilni ilgari suradi: ta’lim tizimi avvalo professional o‘qituvchiga tayanishi kerak. Uning fikricha, maktablar sonini ko‘paytirishning o‘zi yetarli emas. Agar maktabda bilimli, pedagogik tayyorgarlikka ega o‘qituvchi bo‘lmasa, ko‘plab maktablarning mavjudligi kutilgan natijani bermaydi.

Vadud Mahmudning tilga oid qarashlari uning “Til va harf masalalari” maqolasida aniq ko‘rinadi. U bu masalani turkiy dunyoning eng muhim masalalaridan biri deb baholaydi. Maqola 1925-yilda “Maorif va o‘qitg‘uvchi” jurnalida chop etilgan. U til masalasi XX asr boshlarida birdan paydo bo‘lmaganini, 1905-yil Rossiya inqilobi va 1908-yil Turkiyadagi siyosiy o‘zgarishlardan oldin ham boshlanganini ta’kidlaydi. Turkiya, Qrim, Qafqoz, Tatariston kabi hududlarda tilni soddalashtirish, xalq tiliga yaqinlashtirish va yozuvni takomillashtirish masalalari muhokama qilingan. Vadud Mahmud turkiy xalqlar orasida tilni xalq tiliga yaqinlashtirish tendensiyasini kuzatadi.

U Turkiyada arab va fors tillarining ta’sirini kamaytirishga qaratilgan “Lison tasfiya” harakati paydo bo‘lganini va bu jarayon boshqa turkiy hududlarga ham ta’sir ko‘rsatganini qayd etadi. Biroq u tilni soddalashtirish jarayonida ilmiy terminologiya muammosi paydo bo‘lishini ham ko‘rsatadi. Ilmiy terminlarning ko‘pi arabcha va forscha bo‘lgan. Ularni birdaniga chiqarib tashlash oson, lekin ularning o‘rniga yangi va aniq terminlarni yaratish qiyin.

Bu fikr juda muhim. Demak, Vadud Mahmud tilni soddalashtirishning o‘zini inkor qilmaydi, lekin sun’iy va o‘ylamasdan amalga oshirilgan til islohoti ilmiy taraqqiyotga zarar yetkazishi mumkinligini anglaydi.

Uning yakuniy xulosasi shuki, yozuvni almashtirishning o‘zi madaniy taraqqiyotning kafolati emas.

Xulosa. Vadud Mahmudning ta’lim va til-imlo masalalariga oid qarashlari XX asr boshlaridagi Turkiston ma’rifiy tafakkurining muhim sahifalaridan biridir. Uning maqolalari shuni ko‘rsatadiki, muallif

ta’limni millatning kelajagini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida ko‘rgan. Uning fikricha, maktabning mavjudligi bilan ish bitmaydi. Maktab sifatli bo‘lishi, unda bilimli va pedagogik tayyorgarlikka ega o‘qituvchi ishlashi, darsliklar bilan ta’minlanishi, ta’lim dasturlari xalqning real sharoitiga mos bo‘lishi kerak. Umuman olganda, Vadud Mahmudning ta’lim va til-imloga oid qarashlarini quyidagi yaxlit formula orqali ifodalash mumkin:

sifatli ta’lim + malakali o‘qituvchi + milliy sharoit + ilmiy darslik + rivojlangan nashriyot + xalq tiliga e’tibor + ilmiy asoslangan yozuv = milliy madaniy taraqqiyot. Shu jihatdan Vadud Mahmud nafaqat XX asr boshidagi adabiy tanqidchi, balki maorif masalalarini amaliy tajriba va ilmiy tafakkur asosida tahlil qilgan ma’rifatparvar ziyoli sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Uning merosi shuni ko‘rsatadiki, milliy ta’lim tizimini yaratish faqat maktab ochish yoki darslik yozishdan iborat emas. Bu jarayon xalqning tarixini, tilini, ruhiyatini, madaniyatini, iqtisodiy imkoniyatlarini va kelajak ehtiyojlarini chuqur o‘rganishni talab qiladi. Vadud Mahmudning qarashlari aynan shu jihati bilan qadrlidir: u ta’limni millatning o‘zligini anglash, ma’naviy yuksalish va madaniy taraqqiyot vositasi sifatida ko‘rgan.

Adabiyotlar:

1. Mahmud, Vadud. Tanlangan asarlar. Toshkent: “Ma’naviyat”, 2007.
2. Mahmud V. “Maktablarda ahvol”. Samarqand: “Mehnatkashlar tovushi”. - 1921.
3. Mahmud V. “Bolalar tarbiyasi”. Samarqand: “Mehnatkashlar tabrigi”. - 1921.
4. Mahmud V. “Maorifimiz”. Samarqand: “Kambag‘allar tovushi”. - 1922.
5. Mahmud V. “Maorif ishlarimiz”. Toshkent: “Turkiston”. 9-10-sonlar. - 1923.
6. Mahmud V. “Maorif ishlari to‘g‘risida mulohazalarim”. Toshkent: “Inqilob”. - 1923.
7. Mahmud V. “Maorifimiz, nashriyotimiz”. Samarqand: “Zarafshon”. - 1924.
8. Mahmud V. “Til va harf masalalari”. Toshkent: “Maorif va o‘qituvchi”. - 1925.
9. Mahmud V. “Kallami, kulohmi?”. – Toshkent: “ Maorif va o‘qituvchi”. - 1925